

ELS BANQUERS CATALANS DEL SEGLE XIV: UN PRIMER CENS¹

Albert Reixach Sala i Esther Tello Hernández

CSIC-Institució Milà i Fontanals

e-mail: etello@imf.csic.es

Rebut: 5 febrer 2016 | Revisat: 21 abril 2016 | Acceptat: 26 abril 2016 | Publicat: 21 juny 2016 | doi: 10.1344/Svmma2016.7.4

Resum

Aquest article se centra en la figura dels canviadors o titulars de taules de canvi privades en la Catalunya del període comprès entre aproximadament 1280 i 1400. Se'ls situa dins del conjunt d'agents dels mercats financers (en especial en relació amb les administracions públiques) i es ressalten les especificats dels establiments que regien, autèntiques banques privades. Així mateix, es presenta un primer cens del centenar llarg de professionals del sector que es documenta al principat durant l'època esmentada. I, a part de comentar-ne trets comuns, s'exposen diversos plantejaments de cara a aprofundir en l'estudi del col·lectiu.

Paraules clau: Banca privada, financers, finances públiques, Catalunya baixmedieval, Corona d'Aragó

Abstract

This paper focuses on money-changers, owners of private money-changing tables (taules de canvi) in Catalonia between approximately 1280 and 1400. It places them among the group of financial agents (especially with regard to public administrations), and it stresses the particularities of the institutions ruled by them, true private banks. Additionally, it includes a first census of over a hundred bankers documented in the Principality of Catalonia during the aforementioned period. Besides remarking some of their shared characteristics, the paper also presents several approaches to conduct in-depth studies of this group.

Key Words: Private banking, financers, public finance, Late Medieval Catalonia, Crown of Aragon

¹ Aquest treball s'ha elaborat en el marc del projecte "Financieros al servicio del poder en la Corona de Aragón (s. XIV-XV): Métodos, agentes, redes (HAR2011-24839)" finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad i del grup de recerca consolidat "Renda feudal i fiscalitat a la Catalunya baixmedieval" (2014 SGR 1154) del Comissionat per a Universitats i Recerca de la Generalitat de Catalunya. Volem agrair a tots els membres del projecte la disponibilitat en les consultes que els hem fet. Abreviatures utilitzades: ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó; C = Cancelleria reial; RP = Reial Patrimoni; MR = Mestre Racional; TR = Tresoreria reial; G = Generalitat; AHPB = Arxiu Històric de Protocols de Barcelona; AHG = Arxiu Històric de Girona; Gi = Fons notarial, Girona; CE = Fons notarial, Castelló d'Empúries; ACGAX = Arxiu Comarcal de la Garrotxa; Be = Fons notarial, Besalú; ACHTE = Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre; ACCE = Arxiu Comarcal de la Cerdanya; Puigcerdà = Fons notarial de Puigcerdà; ACVD: Arxiu del Castell de Vilassar de Dalt; AHPB = Arxiu Històric de Protocols de Barcelona; BC = Biblioteca de Catalunya, Fons i col·leccions documentals de l'Arxiu Històric; reg. = registre; vol. = volum; perg. = pergami.

La consulta de registres de la cancelleria dels reis d'Aragó i dels volums dels comptes dels tesorers regis ens permet documentar el següent. Des de com a mínim l'any 1353, Pere Blan, habitant de la vila de Perpinyà, prestà importants quantitats al monarca Pere III a fi de contribuir a les expedicions que s'organitzaven per assegurar el control de l'illa de Sardenya. Aleshores era identificat com a mercader. Tanmateix, el febrer de 1356 se'l denominava canviador, terme que havia de relacionar-se amb la titularitat d'una taula de canvi privada, si bé puntualment continuava essent designat comerciant i participava en diverses expedicions marítimes. Tot això mentre el trobem vinculat a moltes operacions financeres a favor de la reialesa, intervenint en la col·lecta de diversos impostos i en la gestió d'una de les fonts d'ingressos fonamentals per al patrimoni de la corona com era la seca de la mateixa vila de Perpinyà. No devien importar gaire, doncs, les diferències de matís en l'etiqueta socioprofessional quan, a partir del setembre de 1366, esdevingué dispenser de l'infant Joan, o sigui màxim responsable de la tresoreria del primogènit del Cerimoniós. Blan ocupà el càrrec fins que la mort el sorprengué a principis de 1374. Precisament el rellevà en el càrrec el seu fill de nom Perpinyà.²

La trajectòria del mercader o financer Pere Blan que acabem de presentar de forma sumària, igual que la d'altres que es podrien reconstruir a partir de les fonts esmentades, ens situa en una veritable cruïlla historiogràfica. No només ens planteja la necessitat d'estudiar col·lectius com els canviadors: d'acord amb el que justificarem, veritables banquers i amb un paper cabdal en les dinàmiques financeres i fluxos econòmics de la Corona d'Aragó, en general, i de Catalunya, en particular, durant la baixa edat mitjana. També ofereix un bon punt de partida per explorar espais privilegiats de la societat de l'època, com ara, l'administració règia i les cases i corts de la monarquia, alhora que fenòmens diversos que inclouen des de processos de mobilitat social fins a l'articulació de xarxes d'interessos o la formació d'elits.

Pels volts de 1990 M. Riu deixà escrit que la banca privada representava gairebé una pàgina en blanc de la historiografia catalana.³ Ho han recordat altres autors, els quals han insistit, sobretot, en la gran quantitat de fonts conservades, totes amb moltes possibilitats per revertir aquest panorama (BENSCH 1989, SÁNCHEZ 2007).⁴ Els estudis duts a terme en les darreres dècades a propòsit d'un fons excepcional, els registres que s'han preservat a l'arxiu reial de la taula dels banquers barcelonins Descaus i d'Olivella, ho demostren (CONDE 1988, FELIU 2004).⁵ I és igualment cert que recerques recents ens permeten tenir visions renovades sobre la relació entre

² Per ordre de menció: ACA, C, reg. 1323, f. 19v, 1353/09/06, València; ACA, RP, MR, regs. 337 (f. 25r, 1355/12), 338 (f. 6v, 1356/02), 339 (f. 11r, 1357/03), 339 (f. 38r-39r, 1357/05); ACA, C, reg. 1343, f. 148r-151r, 1366/09/25, Barcelona; ACA, RP, MR, regs. 578-589. ACA, RP, MR, reg. 648, f. 59v-60v, 1376/03/17. A propòsit del protagonisme de Pere Blan en l'administració de la seca de florins i altres monedes d'or de Perpinyà des de l'any 1352 (o potser, fins i tot, abans): SANAHUJA 1996.

³ RIU 1991: 224. El treball de referència fins llavors (i encara pendent de revisió en força parts) era: USHER 1967.

⁴ Per a un estat de la qüestió més precís i exhaustiu sobre la banca privada a la Catalunya dels segles XIV i XV, vegeu precisament els treballs acabats d'esmentar i els apartats introductoris dels referits a la nota 6.

⁵ La controvertida fi d'aquesta banca de Barcelona ja era una fita clàssica en la narració de l'evolució econòmica de la Catalunya dels segles XIV i XV, però no començà a ser realment investigada fins als treballs citats: GUBERN 1955.

determinats banquers i les institucions públiques, començant per la monarquia i arribant fins als governs municipals.⁶ Així mateix, es constata un interès creixent en l'anàlisi de l'entorn regi i del funcionament d'instàncies com les corts o la cúpula de l'administració reial, cosa que *a priori* ha de conduir a millorar els coneixements actuals sobre els escenaris principals de les altes finances (BEAUCHAMP 2013, BEAUCHAMP 2014, BEAUCHAMP, NARBONA 2015).

En definitiva, comencem a disposar d'elements per avançar en la recerca sobre la banca privada a la Catalunya baixmedieval. Tanmateix, cal aprofundir encara en l'estudi d'aspectes bàsics sobre la figura dels canviadors i eixamplar la perspectiva cap a noves direccions. Entre d'altres, s'hauria d'analitzar l'espai que ocupaven en la societat de l'època, o sigui, no només en el marc estricte dels mercats financers sinó també fent atenció a llurs vincles socials o incidència política.

El propòsit del present article és justament aquest. Per això, en primera instància, s'oferiran breus precisions sobre el rol dels canviadors dins dels col·lectius vinculats al món del crèdit i de les altes finances al llarg del segle XIV i, per tant, abans de la gran novetat que representà la creació d'una banca pública com la de Barcelona.⁷ Alhora, s'insistirà en les especificitats del col·lectiu professional que ens ocupa, en especial, a la llum de les relacions que mantingueren amb la monarquia.

Davant de la necessitat ineludible d'ampliar la base empírica, la segona part es dedicarà a la presentació d'un cens provisional del centenar llarg de canviadors documentat a Catalunya des de finals del segle XIII i en el decurs de la centúria següent. Se'n comentaran alguns dels trets comuns i, sobretot, es plantejaran molts altres aspectes que s'hi entreveuen, al capdavant, línies d'anàlisi que caldrà prosseguir en futures recerques.

1. Del consens terminològic a la diversitat d'operadors financers

Tornant, però, al cas de Pere Blan, la documentació consultada per reconstruir-ne la trajectòria ens planteja, en primer terme, un veritable problema terminològic. Més enllà d'una evolució evident en les seves activitats fins a arribar a ostentar el càrrec de dispeser del primogènit reial, en certs moments és esmentat com a mercader, mentre que en d'altres com a canviador (*campdor* en els textos en llatí) en tant que titular d'una taula de canvi.

D'entrada, val la pena aclarir que el mot canviador pot traduir-se perfectament pel de banquer per més que aquest no aparegui en els registres de l'època. I és que l'equivalència entre ambdues

⁶ A propòsit de treballs recents sobre canviadors catalans concrets al servei d'administracions públiques: REIXACH 2012; MORELLÓ, TELLO en premsa; VERDÉS 1999; REIXACH 2013. Pel que fa a notables avenços en altres territoris de la Corona d'Aragó: GARCÍA MARSILLA 1995; BAYDAL 2012; BAYDAL en premsa; CATEURA, MERCADER 2014.

⁷ Com insistirem, la creació de la taula de canvi municipal de Barcelona l'any 1401 constituí una fita que obliga a analitzar diferent l'etapa prèvia i posterior.

etiquetes professionals està acceptada, com a mínim, a partir del darrer terç del segle XIII. Aleshores es desplaçà cap als dipòsits, les transferències i els préstecs l'eix de les operacions realitzades des de les taules de canvi, malgrat l'etimologia que les connecta amb el bescanvi de divises.⁸

En qualsevol cas, la varietat de negocis registrats en la majoria de canviadors ha fet que alguns autors, emmirallant-se en el referent tradicional que constitueix la historiografia del centre-nord de la península itàlica, es decantessin per expressions com la de mercader-banquer, a la vegada que s'ha tendit a recórrer a la categoria genèrica de financer per unificar perfils en rigor prou diferents (IGUAL 2000, FELIU 2007). En efecte, rere de categories i de neologismes s'amaga una realitat complexa. Les fonts coetànies ens parlen de canviadors, de mercaders o de drapers que, per exemple, actuen indistintament de banquers privats i de comerciants. Això no exclou que d'altres oficis més o menys vinculats al món del comerç (com ara especiers o, fins i tot, menestrals dels principals sectors: els de la pell o el tèxtil) apareguin sovint estretament associats amb importants operacions de crèdit.⁹

De tota manera, si prenem com a marc de referència les relacions financeres que s'entaularen entre agents particulars i l'administració pública, convé distingir diferents figures, a saber: els canviadors o banquers, els mercaders o homes de negocis en general, els alts funcionaris, curials o membres de les cases i cort reials i, en darrer terme, altres operadors econòmics d'origen forà o marcats per les diferències ètnico-religioses.

Segons ja hem apuntat, la distinció entre el titular d'una taula de canvi i un mercader pot acabar essent únicament de matís o episòdica.¹⁰ Tanmateix, convé reservar als canviadors una posició destacada dins dels serveis financers prestats a les corporacions públiques tenint en compte no tant la seva especialització professional com certes característiques formals específiques dels establiments que regentaven respecte d'altres entitats privades dedicades al comerç en sentit ampli.

Centrant-nos primer en la vessant personal d'aquests banquers, es constata en el cas de Catalunya, a diferència del que succeïa en moltes zones de l'Occident europeu, que tots foren autòctons, tret d'excepcions esporàdiques.¹¹ Els estudis disponibles també mostren que l'obertura d'establiments

⁸ Vegeu al respecte totes les contribucions indicades en les notes anteriors i la bibliografia que contenen.

⁹ Es troben exemples de la confusió entre canviadors, drapers i mercaders en un treball clàssic sobre la banca privada: RIU 1991. Així mateix, quant al rol financer de la majoria de comerciants; també els de la franja del comerç al detall o certs menestrals: NAVARRO 2006, HURTADO 2009, SALES 2011, VELA 2007.

¹⁰ No hauria d'estranyar-nos, doncs, que en zones de la corona com el regne d'Aragó *a priori* no hi cristal·litzés el perfil de canviador equivalent al que ens ocupa, malgrat l'existència de fluxos financers i operacions d'abast similar: DE LA TORRE 2012, SESMA 2015.

¹¹ Sobre aquest detall gens secundari: SANCHEZ 2007: 16. En aquest sentit, és ben coneguda la important presència de banquers d'origens itàlics a indrets com Anglaterra o Flandes: BELL, BROOKS, MOORE 2009, LAMBERT 2006, KUSMAN 2013.

bancarís sovint es produïa dins d'una certa etapa en la trajectòria professional d'algú dedicat al món dels negocis. Aquesta mateixa persona, alhora, podia continuar combinant la gerència de la banca amb el comerç d'acord amb la lògica habitual de la diversificació d'inversions, cosa que afavoria la variabilitat d'etiquetes.¹² I això tenia una altra conseqüència: el traspàs d'una banca entre diverses generacions d'una mateixa família constituï més l'excepció que no pas la norma.¹³

És igualment cert que comerciants que no eren titulars d'una taula de canvi arribaren a proporcionar crèdit a la reialesa amb uns mecanismes semblants als dels canviadors.¹⁴ Per això, des d'un punt de vista sociològic no té sentit referir-nos a una dicotomia entre canviadors i mercaders; tots formaven part del mateix entramat de relacions econòmiques. Tanmateix, el fet de disposar d'un establiment homologat, segons descriurem, era l'element que permetia als canviadors atreure un ampli espectre de clients i, sobretot, transmetre major solvència i seguretat a la constel·lació de prestadors i inversors captats tot donant peu a operacions financeres de major abast.

Un tercer perfil força habitual en les finances entorn a la corona coincidia amb determinats integrants de les casa i corts de reis i infants. Simplificant molt un panorama de ben segur complex, els membres de les principals instàncies de l'administració reial i, sobretot, de les corts dels monarques tenien assignat un salari en les partides de despesa gestionades pels tesorers; un salari que es feia efectiu en distintes fraccions. Això no obstant, com s'observa en els registres de tresoreria que foren presentats al Mestre racional, no era ni molt menys estrany que el cobrament no tingués lloc de forma puntual ni en moneda comptant, sinó a través d'assignacions sobre futurs ingressos.¹⁵ D'aquesta manera, els administradors de les finances règies podien arribar a especular amb moltes d'aquestes remuneracions convertint els curials en veritables creditors de la monarquia, procés que de vegades arribà a implicar també contactes familiars o professionals dels cortesans.¹⁶ Vist això, s'entén que una part dels membres de la casa i cort i la majoria dels quadres de la hisenda reial procedissin precisament de l'estament mercantil o financer.¹⁷

¹² Es poden trobar exemples d'aquesta compaginació d'afers per part de banquers a: COULON 2004: 35, 539-541; BAYDAL 2012: 66, 76; REIXACH 2013: 182.

¹³ A falta de verificar-ho en altres indrets, almenys es pot documentar així a la ciutat de Girona durant tot el segle XIV: REIXACH 2013: 180-181. Més endavant ens referirem al cas particular dels Gualbes barcelonins, en què, tanmateix, no sembla que es traspasés un únic establiment entre diferents generacions de la nissaga, sinó que se'n crearen de nous. I això malgrat les dificultats per reconstruir amb precisió certes branques de la família: BATLLE et al. 2007: 51-133.

¹⁴ Se'n troben exemples, sobretot, a partir dels darrers decennis del tres-cents i al llarg de la centúria següent: ROMESTAN 1982: 88-107; IGUAL 2001; NAVARRO 2015: 9-25.

¹⁵ Sobre el mecanisme de l'assignació de rendes: MORELLÓ, TELLO en premsa.

¹⁶ Certament, caldria analitzar a fons la qüestió. De moment, comencem a conèixer les normes que regien les remuneracions percebudes pels membres de la casa i cort reial durant els inicis del regnat del Cerimoniós: BEAUCHAMP 2014. S'intueixen alguns casos en aquesta línia en la comptabilitat de les operacions en nom de la monarquia a la taula dels canviadors barcelonins Descaus i d'Olivella entorn a 1380: CONDE 1988: 144, 171-172, 178-179. El recurs als oficials de l'administració "estatal" per aconseguir crèdit i l'especulació amb els salaris han estat ben estudiats en el cas de la cort flamenca dels ducs de Borgonya: BOONE, DUMOLYN 1999.

¹⁷ En qualsevol cas, una relació de les persones que exerciren de tesorers (entre d'altres càrrecs similars) dels reis, reines i infants a la Corona d'Aragó durant el tres-cents (eina de la qual sorprenentment encara no disposem) permetria calibrar millor aquesta consideració.

Finalment, cal fer esment a un altre col·lectiu amb gran tradició en el mercat del crèdit privat arreu dels dominis dels reis d'Aragó, la minoria jueva. Alguns apareixen entre els nombrosos prestadors directament o indirecta vinculats als quantiosos préstecs requerits per la corona en conjuntures d'urgència, per exemple, durant la Guerra dels Dos Peres. I és que, encara que els financers jueus generalment s'identifiquin amb el petit crèdit al consum amb taxes d'interès elevades i orientat a franges baixes de la població (sobretot la d'àmbit rural), no hem de menysprear llur potencial i capacitat d'associació de cara a reunir capitals substanciosos.¹⁸ Sovint també demostren habilitat a l'hora de moure's en els medis àulics i en l'entorn dels grans banquers. D'aquí que alguns opulents jueus es convertissin en veritables financers del rei.¹⁹

Aquest panorama canvià força entorn de 1390 com a conseqüència del declivi de la comunitat jueva a Catalunya i en el conjunt de la Corona.²⁰ En la mateixa època, per contra, sorgiren nous operadors procedents de les files de grups estrangers amb un gran dinamisme. Ens referim als llombards, lígurs i, en especial, toscans assentats a les ciutats de Barcelona i València.²¹ Coincidint, a grans trets, amb l'arribada de la dinastia Trastàmara, el darrer col·lectiu augmentà de forma notable el seu pes econòmic (SOLDANI 2010: 61-66).

En resum, hem fet referència a quatre perfils diferents de financer.²² Cal retenir també la idea que tots tendien a interactuar, o que fins i tot una mateixa persona, com mostra el paradigmàtic exemple de Pere Blan, podia desplaçar-se d'una categoria a una altra al llarg de la seva trajectòria. Segons dèiem, tanmateix, l'objectiu d'aquest article és el de centrar-nos en els canviadors o titulars de taules de canvi documentats des de la segona meitat del segle XIII.

¹⁸ Existeix una extensa bibliografia pel que fa al crèdit jueu al camp català. Alguns treballs clàssics de diferents territoris de la Corona: EMERY 1959, GUILLERÉ 1984, GARCÍA MARSILLA 2002: 85-100.

¹⁹ Dos dels exemples més rellevants analitzats fins ara són el jueu valencià Jafudà Alatzar al servei de Pere el Cerimoniós i de l'esposa d'aquest, Elionor, així com el saragossà Alatzar Galluf, que esdevingué regent de la tresoreria de la reina Violant, la dona de Joan I. Successivament: RIERA 1993, BLASCO 2009. Un altre cas paradigmàtic, en especial per generacions del segle XV, és el de la família la Cavalleria, iniciada amb Vidal de la Cavalleria mort l'any 1373: VENDRELL 1943. També es dedueixen altres figures destacades, en aquest cas de l'aljama de Barcelona, en els comptes de la taula Descaus i d'Olivella d'entorn a 1380 i se n'han identificat per l'aljama de Mallorca durant el mateix període, on destaquen perfils com el de Jucef Faquim: CONDE 1988: 117-118, 144-146; MAÍZ 2015. En el tombant del tres-cents al quatre-cents, d'aquests mateixos grups derivà el col·lectiu de conversos, alguns d'ells també molt actius en l'àmbit financer: HERNANDO 2007.

²⁰ Es tracta d'un fenomen acceptat de forma generalitzada pels historiadors, tal com pot observar-se en treballs com els citats a la nota 20, encara que segurament manquen estudis que ho confirmin amb detall.

²¹ FERRER MALLOL 1980. Per un episodi previ tocant als preparatius de la conquesta de Sardenya durant el regnat de Jaume II: SÁNCHEZ 1970-71. Entre aquests col·lectius itàlics, durant els regnats de Joan I i Martí I destacà la figura del ciutadà genovès (si bé originari d'Asti) Luchino Scarampi: PISTARINO 1974: PISTARINO 1975, FERRER MALLOL 1980: 405, 461, SÁNCHEZ 2005: 200-207.

²² La distinció, òbviament, ha de tenir paral·lelismes amb els distints circuits crediticis ara per ara identificats i estudiats de forma desigual: SÁNCHEZ 2006a.

2. L'element distintiu d'un canviador respecte de la resta de financers: l'establiment bancari o taula de canvi

Vistes les nombroses coincidències pràctiques amb altres ocupacions, hauríem de preguntar-nos què distingia aquests professionals de la resta d'operadors financers de la Corona d'Aragó de la baixa edat mitjana. Tal com hem avançat, la clau es trobava en els establiments dels quals eren titulars, o sigui les taules de canvi; *camporie* en les fonts llatines i, d'acord amb l'equivalència ja justificada, autèntiques banques privades.

Les taules de canvi es caracteritzaven per tres elements distintius respecte d'altres establiments comercials com obradors de draperia o botigues de comerç al detall en què també era molt freqüent operar a crèdit.²³ Les taules dels canviadors estaven regides per legislació emanada de les Corts des de la dècada de 1280 i sotmeses a un procés d'homologació.²⁴ Aquesta homologació implicava presentar, com a pas previ a l'obertura, avals personals i una garantia en moneda (la quantitat acabà oscil·lant entre els 1000 i els 2000 marcs d'argent) davant d'una cort jurisdiccional. Al llarg de la primera meitat del segle XIV noves disposicions reforçaren el procediment que, a més, permetia disposar d'un indicador de qualitat (un tapeta damunt del taulell) als que l'havien completat. Tot plegat devia pretendre inspirar la màxima confiança a clients i titulars de dipòsits, els quals s'adequaven als paràmetres legals en què ja es trobaven les comandes mercantils.²⁵ En paral·lel, qualsevol operació vinculada al responsable de l'establiment havia de quedar registrada en els llibres de la taula, volums que adquirien valor probatori en l'àmbit judicial.²⁶

La forma amb què es regulava el funcionament de les taules de canvi posa en relleu l'existència de diverses xarxes que transcendien la titularitat de les entitats, en general, en mans d'una única persona o, com a molt, dues, gairebé sempre unides per llaços de parentiu.²⁷ En primer terme, la

²³ En efecte, encara que aquí no ho puguem desenvolupar, tot apunta que les diferències entre operadors no es trobaven en les tècniques emprades, sinó en l'estructura de llurs negocis: VELA 2007.

²⁴ A propòsit d'aquest conjunt de mesures (sempre sobre la base del dret comú ja vigent) i el context en què s'implementaren: RIU 1991: 202-203, BENSCH 1989, FELIU 2004: 106-109, REIXACH en premsa. Per algunes precisions i perspectives complementàries a partir de l'exemple de València: GARCÍA MARSILLA 2002: 104-105.

²⁵ Val a dir que també es promulgaren disposicions específiques per regular els processos de fallida, encara que en cada cas concret s'adoptaren solucions distintes: FELIU 2004: 106-109, ZAMBRANA 2007.

²⁶ Així quedà ja recollit en el cèlebre privilegi *Recognoverunt proceres* concedit a la ciutat de Barcelona l'any 1284: *Privilegis reials*, doc. 22 (1284/01/11), p. 12.

²⁷ En efecte, la relació traçada de canviadors d'arreu del principat posa en relleu que la majoria de banques comptaven amb un únic titular o, com a molt, dos associats: *taula 1*. En el cas concret de la ciutat de Girona, d'11 banques identificades al llarg del període només en un cas fou regida per dos socis, Francesc Savarrés i el seu gendre Guillem Jordà. Els exemples més significatius de taules amb dos co-titulars coincideixen amb alguns dels principals establiments barcelonins, com ara, els de Berenguer i Berengueró de Finestres (oncle i nebot) a finals del segle XIII, Jaume Gualbes i Eimeric Dusai a les dècades de 1360 i 1370, i Pere Descaus i Andreu d'Olivella (sogre i gendre), entre aquest darrer decenni i inicis del següent. En una cronologia similar (si bé en alguns casos estenen-se fins a principis del segle XV) és quan justament augmenta la mostra. A més de Descaus i Olivella, documentem Arnau Esquerit i Pere Pascual, Pere Brunet i Pere Provençal, alhora que diversos membres de la família Gualbes (vegeu la nota 15), a saber: Pere de Gualbes i Francesc de Gualbes, Pere de Gualbes i Ponç de Gualbes, Joan de Gualbes i Francesc de Gualbes, i Francesc de Gualbes i Nicolau de Gualbes. Un dels casos en aparença més excepcionals per la cronologia i la localització el representen Guillem i Ramon Polvorell de Peralada.

presentació de seguretats en el moment de l'obertura implicava la formació d'un grup d'avaladors que contribuïen a les garanties en moneda i que, de forma proporcional, es comprometien a respondre davant dels creditors de la taula en cas de dificultats.²⁸ El seu rol era fonamental en la posada en marxa del negoci i en la seva liquidació. Tanmateix, el dia a dia de la banca comptava amb molts altres actors: els dipositants o titulars de comptes, els clients que hi acudien per ordenar alguna operació (entre els més habituals, és clar, els mateixos titulars de comptes), els prestadors que oferien líquid (que rebia el canviador d'entrada, si bé normalment el destinava a operacions a compte o a favor de tercers) i els beneficiaris de transferències (en aquella època anomenades dites). Prestadors i beneficiaris de dites es convertien en creditors de la taula (i del seu titular), tenint en compte que la seva figura podia coincidir, encara que no necessàriament, amb els dipositants o titulars de comptes més o menys ordinaris.

D'aquesta manera, des de les taules de canvi de la Catalunya baixmedieval s'oferia un ventall prou complet d'operacions bancàries (en essència, constitucions de dipòsits, reintegraments i transferències) i hi acudí un espectre considerable de la població coetània.²⁹ Amb tot, la figura dels canviadors adquirí una rellevància especial quan aquests es posaren al servei de la monarquia i de les Corts tot oferint-los crèdit en conjuntures d'urgència i en el marc dels cicles fiscals més intensos, com ara els que s'encadenaren a les dècades centrals del tres-cents.³⁰ La necessitat de recuperar les grans sumes avançades (normalment a través de la captació de préstecs de titulars de dipòsits i d'altres creditors vinculats a les taules) comportà que, alhora, tinguessin protagonisme en la recaptació de diverses contribucions o impostos i en la gestió de certes rendes règies, tal com il·lustra l'exemple introductor de Pere Blan.³¹ Al capdavant, de l'anàlisi d'uns quants casos en aquesta línia es desprèn que, sobretot durant el segle XIV, les exigències fiscals i les necessitats financeres de les administracions constituïren un motor fonamental per al dinamisme de la banca privada.³² Certament, hi ha moltes qüestions per seguir investigant sobre el sector.

²⁸ Vegeu el que devia ser un perfil habitual d'aquests avaladors en dos exemples de la ciutat de Girona: REIXACH 2012: 62; REIXACH 2013: 182.

²⁹ Per a la distinció dels actors d'una banca i les operacions que s'hi duïen a terme resulta fonamental: CONDE 1988.

³⁰ Això no exclou la importància del binomi canviadors-reialesa ja en moments anteriors, com ara entorn a 1300: BENSCH 1988.

³¹ Sobre el *modus operandi* d'aquests banquers remetem a dos casos d'estudi concrets: l'un tocant a la xarxa bancària articulada entorn del barceloní Berenguer Bertran durant la col·lecta de donatius aprovats en Corts l'any 1365; i l'altre corresponent a l'actuació d'Eimeric Dusai i Jaume de Gualbes en el marc de processos similars de la mateixa època, entre els quals destacà la recaptació de la dècima de 1371. En la campanya d'aquest darrer impost de l'any 1375, hi participaren, en canvi, els també barcelonins Pere Descaus i Andreu d'Olivella. Respectivament: ORTI 1999: 765-768; REIXACH 2012: 65-74; MORELLÓ, TELLO en premsa; TELLO en premsa.

³² La hipòtesi, òbviament, haurà de ser posada a prova en futurs treballs. Amb tot, no deu ser casual la coincidència de l'obertura de força establiments amb l'inici de campanyes fiscals o, així mateix, que alguns dels seus impulsors i titulars estiguessin vinculats, per exemple, als governs de viles i ciutats quan es trobaven sota una allau de demandes per part de la corona o de les Corts. També cal tenir en compte que en certs períodes, com ara en el procés per a la recuperació de jurisdiccions alienades endegat en el regnat de Martí I, des de l'administració règia es fomentaren taules privades *ad hoc*.

3. Una primera instantània dels canviadors catalans del període 1280-1400

Sigui com sigui, de moment, entre els propòsits d'aquesta contribució hi ha el d'oferir un primer balanç dels canviadors documentats a Catalunya en el període comprès entre aproximadament 1280 i 1400 (*taula 1*). La data d'inici coincideix amb el moment a partir del qual la historiografia identifica un rol bancari inequívoc en els titulars de taules de canvi. També contribueix a establir aquest límit l'escassetat de fonts documentals per èpoques anteriors, tal com s'evidencia en la bibliografia.³³ Per contra, el fet d'aturar-nos a l'any 1400 obeeix a una altra circumstància particular. Es tracta de la creació de la taula de canvi municipal de Barcelona l'any 1401, fenomen amb repercussions innegables en el sistema bancari de la ciutat comtal i, per extensió, del conjunt del principat.³⁴

La relació que es presenta s'ha elaborat a partir de la combinació de dades extretes de bibliografia diversa, edicions documentals i fonts inèdites. Així, s'han revisat diversos títols (uns quants ja citats fins ara, però també molts d'altres que no se centren exclusivament en el fenomen bancari). Alhora, s'ha fet ús de documents editats, com ara, les actes de Corts i Parlaments, les del consell municipal de Barcelona, a la vegada que els inclosos en catàlegs com el dels pergamins de l'Arxiu Municipal de Barcelona, dels de la ciutat de Lleida, de l'Arxiu Històric de Tarragona, els de fons patrimonials de la Biblioteca de Catalunya o de l'Arxiu del Castell de Vilassar de Dalt.

Quant als dipòsits arxivístics explorats *ex professo*, destaquen l'enorme fons (i pendent, sens dubte, d'un buidatge exhaustiu) que representa l'antic arxiu reial: per una banda, amb els volums de Cancelleria (organitzats en diferents sèries en què sobresurten les de *Graciarum* o *Peccunie* pel col·lectiu que ens ocupa), i, per l'altra, amb els pervinguts a l'oficina del Mestre Racional, entre els quals hem dedicat una atenció especial als dels tresorers de reis i infants.³⁵ Així mateix, els fons notariais, excepcionalment rics en moltes àrees del principat, ofereixen encara molts camins per recórrer, tal com demostren les recerques limitades fins ara a la ciutat de Girona i a alguna altra localitat de la demarcació.³⁶

³³ Ben mirat, M. Riu es refereix a un total de 22 canviadors que formaren part del Consell de Cent de Barcelona entre 1254 i 1270, per bé que la manca de notícies complementàries sobre la seva activitat professional ens han fet decantar per no incloure'ls a la relació: RIU 1991: 202. Per una altra banda, és molt versemblant que casos registrats pel mateix autor o per S. Bensch al decenni de 1280 haguessin iniciat llur trajectòria força abans de la primera data que els atribuïm, com es pot suposar en una simple comparació amb el cas de València: BAYDAL 2012.

³⁴ Quant a la fundació de la taula de canvi de la ciutat de Barcelona: ADROER, FELIU 1989: 30-33, ORTI 2007: 272-281; FELIU 2016. Diverses mesures adoptades pel govern municipal barceloní durant el quatre-cents deixen entreveure el reajustament del sector privat. Entre d'altres processos, es consolida una tendència iniciada pels volts de 1390 a l'estratificació dels operadors bancaris amb el sorgiment de noves figures com els canviadors de menuts: FELIU 2016: 150-152. Un exemple primerenc és potser el de Joan Beuda, canviador de menuts barceloní originari de Girona que ja actuava a la ciutat comtal l'any 1390: AHPB, 53/3 [Jaume Trilla], f. 13r, 1390/11/15. En qualsevol cas, es tracta d'un tema que s'hauria d'analitzar a fons, donat que al llarg del segle XV segueix documentant-se un volum important de canviadors privats, en especial a Barcelona: USHER 1967: 243-250, 301-320; FELIU 2000: 131-134; GARCÍA SANZ, FERRER 1983.

³⁵ Quant a la importància de la documentació cancelleresca en aquest àmbit: SÁNCHEZ 2007: 14. Sobre el funcionament de la institució del Mestre Racional: MONTAGUT 1987.

³⁶ Això darrer constitueix un factor que, fins i a cert punt, distorsiona la mostra. De tota manera, també hi incideixen

Amb l'ús de totes aquestes fonts, el recull pretén identificar el màxim nombre de canviadors en el marc i període indicats, i aportar-ne dues dades bàsiques: la població de residència i la cronologia de la seva activitat bancària, és a dir, els anys en què es trobaren al capdavant d'una taula de canvi, cosa que, d'acord amb el que hem apuntat, no necessàriament havia de coincidir amb els respectius periples vitals o trajectòries professionals.³⁷ En alguns casos, alhora, l'escassetat de referències aplegades d'un individu obliga a considerar les dates extremes anotades com una simple aproximació. En definitiva, s'ha preferit homogeneïtzar el perfil traçat per cadascun dels banquers a fi d'obtenir una panoràmica global, per bé que determinats casos recollits a la taula siguin ja prou coneguts per la historiografia i mereixin molta més atenció que la que els dediquem.

Assumides aquestes limitacions, la taula elaborada conté un total de 171 canviadors. Alguns, efectivament, representen figures destacades de la seva època, mentre que d'altres, a la llum de la informació disponible, quedaren ben aviat diluïdes i mai arribaren a desplegar un volum d'activitat equiparable. Amb tot, poden plantejar-se dues grans observacions sobre el conjunt; una d'ordre cronològic i una altra de caràcter geogràfic.

Pel que fa a la cronologia, no es detecten diferències significatives en el nombre de professionals de la banca al llarg del lapse investigat. Sense anar més lluny, es documenten gairebé tants canviadors per la primera meitat exacta (1280-1340) com per la segona (1340-1400). A més, cal tenir en compte, per una banda, que el lapse de dedicació als afers bancaris varia bastant en cada individu i que, per l'altra, la taula comentada no posa de manifest les probables diferències en el volum de negoci de cadascun d'ells i dels establiments corresponents. De fet, les investigacions dutes a terme fins ara tendeixen a destacar figures de les dècades centrals del segle XIV (com ara Jaume Desvilar, Berenguer Bertran, Jaume Gualbes i Eimeric Dusai o Pere Descaus i Andreu d'Olivella) en el marc de les creixents necessitats financeres ja al·ludides.

Passant a valoracions d'ordre territorial, s'imposa una constatació òbvia: la concordança del mapa de banques privades amb la geografia urbana de la Catalunya del període, en el sentit que els canviadors proliferaren a les principals poblacions, alhora que es concentraren clarament a Barcelona (FARÍAS, ORTI 2003).³⁸ Aquesta concentració s'adiria amb la centralitat que se li tendeix

---

els desequilibris en la disponibilitat de fonts primàries i, encara més, en el tracte historiogràfic rebut pel conjunt de nuclis urbans de Catalunya.

³⁷ En aquest sentit, cal dir que s'ha estat molt restrictiu amb les referències emprades per establir la cronologia de cada perfil: només s'han valorat els esments en què es recull de forma explícita l'exercici com a canviador o la titularitat d'una banca. Aquesta circumstància afecta sobretot a les mencions extretes de l'edició dels registres de sessions del govern municipal de Barcelona. La pròpia dinàmica d'organització del Consell de Cent implicà que, en algun moment entre 1345 i 1350, es deixés de considerar el col·lectiu de canviadors com un grup diferenciat, de manera que a partir d'aleshores es perd la possibilitat d'identificar-los com a tals en aquesta valuosa font: BATLLE *et al.* 2007: 467, 474.

³⁸ En concret, es reparteixen de la forma següent: 122 a Barcelona, 11 a Girona, nou a Tortosa, nou a Lleida, vuit a Perpinyà, cinc a Puigcerdà, tres a Peralada, dos a Tarragona, un a Castelló d'Empúries i un més a Besalú. El pes de la ciutat comtal és incontestable: un 71,3% del conjunt. Per bé que pot deure's a l'estat actual de la investigació, també destaca la presència de banquers a les petites-ciutats del nord-est (com ara Castelló d'Empúries, Peralada o Besalú),

a atribuir en les xarxes comercials i que ha estat ben demostrada pel que fa als mercats financers, en especial, el del deute públic.³⁹

Fins aquí hem comentat breument les grans tendències que mostra la taula, –insistim-hi– tan sols una representació inicial d'un volum més gran de dades en què es continua treballant. Caldrà aprofundir, doncs, en la identitat del centenar llarg de canviadors que coneixem. En una anàlisi parcial centrada en el col·lectiu existent a la ciutat de Girona durant el tres-cents s'ha observat que molts procedien del món de l'artesanat o del petit comerç i que només uns pocs arribaren a convertir-se en grans fortunes i a integrar el patriciat local a través d'aliances matrimonials (REIXACH 2013: 180-182). Queda per investigar la realitat de la resta de poblacions catalanes, sobretot davant del que s'argumenta per altres territoris de la corona, com ara València, on es parla d'una progressiva simbiosi entre canviadors i elits ciutadanes a partir de la dècada de 1330 (BAYDAL 2012: 70-77).

Afegint-hi tan sols un parell de dades, entre els banquers barcelonins (a banda de la rellevància que tingueren alguns en episodis concrets) ens apareixen, certament, uns quants cognoms de famílies arrelades i amb llarga continuïtat en les capes altes de la ciutat comtal, com ara els Sarrià, Romeu, Desvilar, Dusai, Fivaller, Umbau, Cavaller o Gualbes.⁴⁰ Tanmateix, no està comprovat que els qui obriren taules de canvi fossin sempre els membres principals de la nissaga o de la mateixa línia troncal que acumulà càrrecs del govern municipal. De fet, només en la darrera família esmentada, els Gualbes, s'ha documentat que més de dues generacions distintes arribaren a regentar diferents banques, a banda de formar part bastant sovint dels principals òrgans del consistori de Barcelona (BATLLE et al. 2007: 51-133). Ben el contrari, en el cas de figures destacades com Berenguer Bertran o Pere Descaus els indicis reunits apunten a una procedència més aviat modesta: els nivells intermedis del sector mercantil.

Altra informació reunida incideixi justament en l'impuls que pogué suposar per alguns d'aquests banquers la implicació amb les finances públiques. A tall de mostra, en casos com el del mateix Berenguer Bertran o el del perpinyanès Guillem Roger Suau (de manera semblant al seu convilatà Pere Blan), els serveis prestats a les corts del Cerimoniós i de l'infant Joan els portaren a ostentar, respectivament, la senyoria jurisdiccional d'un castell i el privilegi militar, drets que transmeteren als seus descendents.⁴¹ Comptat i debatut, hauríem de preguntar-nos fins a quin punt consecucions

---

per contrast amb la impossibilitat de documentar-ne en altres viles d'importància similar o superior (com a mínim, des del punt de vista polític) de les terres de ponent o de la Catalunya central.

³⁹ A propòsit del node que representava Barcelona pels fluxos comercials del principat i de la Corona, encara que caldria aprofundir en la gran majoria de les connexions internes: CARRÈRE 1977: II, 7-134. Quant al mercat del deute: VERDÉS 2007.

⁴⁰ Per una relació aproximada de famílies amb major presència a la institució municipal barcelonina durant els segles XIV i XV: PALOS 1994: 179-181. Destaca el bagatge polític de perfils com ara Eimeric Dusai (SÁNCHEZ 2009: 250) i, en general, de bastants d'altres barcelonins que s'haurien de reconstruir atentament a partir de les actes del consell (BATLLE et al. 2007), sempre tenint en compte la cronologia específica de l'activitat bancària dins de cada trajectòria.

⁴¹ Per Bertran: ROCA 1999. Per Suau: REIXACH 2012: 78-79.

d'aquesta mena constituïen, entre d'altres factors, l'al·licient pel qual molts mercaders decidiren embarcar-se al món de la banca i responsabilitzar-se de grans préstecs a favor de les arque reials i de moltes corporacions locals.

4. Breus consideracions finals

El darrer interrogant s'uneix a d'altres hipòtesis plantejades, com ara, la temporalitat de l'activitat bancària dins d'una carrera professional, circumstància que difumina els límits sociològics entre els canviadors i el conjunt d'homes de negocis. Aquesta idea ha estat valorada al costat de la possibilitat que, en especial durant el segle XIV, les demandes fiscals i les consegüents urgències financeres de la monarquia i dels governs municipals constituïssin un incentiu important per a l'obertura de força establiments bancaris de caràcter privat. Un procés que incidiria, doncs, en les connexions mantingudes per molts canviadors amb les esferes de poder. Tanmateix, aquests vincles no serien mai idèntics ni fruit de les mateixes trajectòries: s'hauria d'indagar tant en la figura de banquers ja consolidats en les capes dominants com en els que, en aparença, hi aconseguiren un lloc a través de la seva dedicació professional.

Sigui com sigui, qualsevol d'aquests plantejaments cal que s'adreci a un conjunt significatiu de casos com el que estem reconstruint dins del sector específic del món financer de la Catalunya i la Corona d'Aragó dels segles XIV i XV que representaven els titulars de taules de canvi privades.

Taula 1: Canviadors documentats a Catalunya durant el període entre aproximadament 1280 i 1400

Canviador	Localitat	Dates d'activitat bancària documentada	Referències bibliogràfiques o arxivístiques
1. Joan de Banyeres	Barcelona	1248-1285	FERNÁNDEZ-CUADRENCH 1996: 155 ⁴²
2. Guillem Pere Dusai	Barcelona	c. 1280-1301	BENSCH 1989: 317; BATLLE et al. 2007: 365-367
3. Bartomeu Romeu	Barcelona	c. 1280-1302	BENSCH 1989: 317; BATLLE et al. 2007: 374
4. Ramon de Vilardell	Barcelona	c. 1280	BENSCH 1989: 317
5. Guillem Burgès	Barcelona	c. 1280	BENSCH 1989: 317
6. Berenguer de Cases	Barcelona	c. 1280	BENSCH 1989: 317
7. Arnau Llull	Barcelona	c. 1280	BENSCH 1989: 317
8. Guillem de Palau	Barcelona	c. 1280	BENSCH 1989: 317
9. Simó de Vic	Barcelona	c. 1280-1297	BENSCH 1989: 317; BAYDAL 2012: 67
10. Bartomeu Sendra	Barcelona	c. 1280-1301	BENSCH 1989: 312, 324-326
11. Pere de Santpere	Barcelona	c. 1280-1301	BENSCH 1989: 312, 324-326
12. Berenguer de Finestres	Barcelona	c. 1280-1301	BENSCH 1989: 312, 322-326
13. Guillem Tomàs	Barcelona	c. 1280-1310	BENSCH 1989: 317; BATLLE et al. 2007: 370, 382
14. Barceló Dusai	Barcelona	c. 1283-c. 1312	FLUVIÀ 2005: 695
15. Arnau de Moià	Barcelona	1284	BATLLE 2001: 279
16. Bartomeu Oliver	Barcelona	c. 1284	BATLLE 2013: 76
17. Guillem d'Abella	Barcelona	1284-c. 1288	BATLLE 2001: 279; FERNÁNDEZ-CUADRENCH 1996 ⁴³
18. Ramon Fivaller	Barcelona	1284-1302	BATLLE 2001: 273; BATLLE et al. 2007: 374, 386 ⁴⁴
19. Arnau de Sarrià	Barcelona	1290-1312	ACVD, 4-1-20 (A-9), 1290/09/05; BC, reg. 21194, 1312/02/17
20. Berengueró de Finestres	Barcelona	1291-1301	BENSCH 1989: 312, 323 ⁴⁵
21. Pere Ferrer de Vic ⁴⁶	Barcelona	1291-1301	ACVD, 1.-8-49 (C-6), 1291/04/09; BATLLE et al. 2007: 370
22. Guillem Polvorell ⁴⁷	Peralada	1294	GIRONELLA en premsa
23. Ramon Polvorell	Peralada	1294	GIRONELLA en premsa
24. Pere Roig	Peralada	1294	GIRONELLA en premsa

⁴² Apareix esmentat en diverses operacions comercials de moments anteriors, però mai explícitament com a titular d'una taula de canvi: MADURELL, GARCÍA SANZ 1973: 151, 159, 160, 165-167, 170, 171, 178.

⁴³ L'autor apunta que l'origen de la seva activitat es remunta entorn a 1250.

⁴⁴ L'any 1312 apareix encara com a membre del consell, però no dins del grup professional dels canviadors.

⁴⁵ L'any 1291 s'havia associat amb el seu oncle Berenguer de Finestres i hi formà una gran societat dedicada a negocis bancaris i comercials l'any 1297.

⁴⁶ Com sembla indicar el cognom, és molt probable que procedís de la capital d'Osona, on Passola també situa l'origen d'una altra nissaga de banquers, els Espiels: PASSOLA 1996: 5.

⁴⁷ Apareix com a titular d'un obrador de draperia i d'una taula de canvi juntament amb Ramon Polvorell.

25. Bernat Isern	Barcelona	1296-1326	ACVD, 1-6-28 (C-3), 1296/06/23; BATLLE et al. 2007: 431
26. Tomàs de Vic	Barcelona	1297 ⁴⁸	BENSCH 1989: 321-322
27. Bernat Llorenç	Tortosa/ Barcelona	1297-1328	CPMB, I, doc. 90 (1279/08/17) ⁴⁹ ; RIU 1990: 205
28. Arnau des Colomer	Barcelona	1301-1302	BATLLE et al. 2007: 370, 375
29. Berenguer Ferrer	Barcelona	1301-1308	BATLLE et al. 2007: 370; ACVD, 1-20-39 (B-13), 1308/04/21
30. Guillem Romeu	Barcelona	1301-1310	BATLLE et al. 2007: 370, 382
31. Guillem ses Oliveres	Barcelona	c. 1302 ⁵⁰	BATLLE et al. 2007: 374
32. Pere Pallarès	Tortosa	1302-1304	RIU 1991: 203
33. Joan Alot	Barcelona	1302-1304	RIU 1991: 203
34. Pere de Sarrià	Barcelona	1302-1304	RIU 1991: 203
35. Pere de Segrià	Barcelona	1302-1305	GONZÁLEZ HURTEBISE 1911: 134; GARCÍA SANZ, FERRER 1983: II, 336
36. Simó de Segrià	Lleida	1302-1309	RIU 1991: 203; BAYDAL 2014: 421, 442
37. Ramon d'Isavals	Puigcerdà	1303	CPACCE, doc. 498 (1303/11/23)
38. Arnau Daviu	Tortosa	1305	GARCÍA SANZ, FERRER 1983: II, 336
39. Bartomeu Dusai	Barcelona	1308	BATLLE et al. 2007: 150
40. Berenguer de Sarrià	Barcelona	1308-1336	BATLLE et al. 2007: 150; ACVD, 1-44-25 (C-4), 1336/09/25
41. Guillem Sabastida	Barcelona	1309-1314	BAYDAL 2014: 439, 442; BC, reg. 5390, 1314/09/28
42. Bernat ses Oliveres	Barcelona	1310-1312	BATLLE et al. 2007: 382, 386
43. Pere Rovira	Barcelona	1310-1312	BATLLE et al. 2007: 380, 386
44. Guillem Oliver	Barcelona	1310-1312	BATLLE et al. 2007: 382, 386
45. Arnau Sabastida	Barcelona	1310-1314	BATLLE et al. 2007: 382; ACVD, 1-3-28 (C-5), 1314/02/14
46. Bernat Sabater	Barcelona	1310-1315	BATLLE et al. 2007: 382, 386
47. Guillem Blanc	Barcelona	1310-1319	BATLLE et al. 2007: 382, 409
48. Ramon de Caldes	Barcelona	1310-1319	BATLLE et al. 2007: 382, 402
49. Pere Santacoloma	Girona	1311-1339	REIXACH 2013: 191
50. Guillem Sendra	Girona	a.1312	REIXACH 2013: 191

⁴⁸ L'any 1304 ja havia mort: ACVD, 1-15-33 (C-7), 1304/07/06.

⁴⁹ En aquest document se l'esmenta com a ciutadà de Tortosa. No es pot assegurar, com planteja M. Riu, si es tracta de la mateixa persona o d'un avantpassat directe.

⁵⁰ Segueix documentat fins l'any 1312, però no pas com a canviador: BATLLE et al. 2007: 386

51. Bernat Hospital	Girona	1312-1348†	REIXACH 2013: 191
52. Jaume Abril	Barcelona	1314-1326	BATLLE et al. 2007: 391; BC, reg. 12985, 1326/11/21
53. Pere Carbó	Barcelona	1315	BATLLE et al. 2007: 396
54. Bernat Cavaller ⁵¹	Barcelona	1315-1333	RIU 1991: 203; VERDÉS 2009: 85
55. Guillem Arnau	Barcelona	1319	BATLLE et al. 2007: 402
56. Guillem Fàbrega	Barcelona	1319	BATLLE et al. 2007: 402
57. Pere de Reixac	Barcelona	1319	BATLLE et al. 2007: 402
58. Bernat de Molins (?) ⁵²	Barcelona	1319	BATLLE et al. 2007: 402
59. Pere Vigatà (?)	Barcelona	1319	BATLLE et al. 2007: 402
60. Guillem Rossell (?)	Barcelona	1319	BATLLE et al. 2007: 402
61. Berenguer Arbosset (?)	Barcelona	1319	BATLLE et al. 2007: 402
62. Guillem Pere de Reixac ⁵³ (?)	Barcelona	1319	BATLLE et al. 2007: 402
63. Guillem Santmartí	Girona	1320-1340	BC, reg. 17747, 1320/08/29; AHG, Gi-06, vol. 23, s.f., 1340/08/07
64. Ferrer Amorós	Lleida	1321	<i>Pergamins Lleida</i> , doc. 564 (1321/12/02)
65. Bernardó Isern	Barcelona	1323-1326	BATLLE et al. 2007: 416, 431
66. Barceló II Dusai	Barcelona	1323-1328	<i>Pergamins Tarragona</i> , doc. 65 (1323, post 06/09); RIU 1991: 205
67. Bernat Cabrer	Lleida	1324	<i>Pergamins Lleida</i> , doc. 567 (1324/10/22)
68. Pere Gomir	Castelló d'Empúries	1325-1339	AHG, CE, vol. 119, f. 40v ⁵⁴ ; GIRONELLA 2010: 59
69. Francesc de Marina	Barcelona	1327	ACVD, 1-4-37 (C-4), 1327/12/07
70. Feliu Gener	Girona	1329-1347/48†	REIXACH 2013: 191
71. Guillem de Marina	Barcelona	1331	ACVD, 1-17-03 (B-3), 23/05/1331 ⁵⁵
72. Francesc Castelló	Barcelona	1332-1360†	CPMB, I, doc. 368 (1332/05/13), II, doc. 409 (1341/04/14); FELIU 2016: 27

⁵¹ Vinculat a Besalú. L'any 1343 apareix un homònim (si no és ell mateix) com a síndic i jurat d'aquesta vila: MARTÍ et al. 2009: 380

⁵² A la llum de l'edició, no és segur que tots els que assenyalats amb un interrogant dels documentats l'any 1319 formessin part del grup de canviadors dins del Consell de Cent de la ciutat de Barcelona. De fet, a finals del mateix any, un d'ells, Bernat de Molins no era inclòs dins d'aquest col·lectiu, sinó que s'integrava dins del grup ampli de consellers sense designació professional: BATLLE et al. 2007: 406

⁵³ No documentem vincles, encara que pogueren existir, amb un individu homònim que actuava a Girona uns anys després. Vegeu-lo més avall.

⁵⁴ Agraïm la referència a Joel Colomer.

⁵⁵ L'any 1338 ja consta difunt: ACVD, 1-88-43 (C-4), 1338/01/05.

73. Pere Romeu	Barcelona	1336	ACVD, 1-42-33 (C-3), 1336/09/13
74. Berenguer Savarrés	Barcelona	1336-1338	ACVD, 1-42-49 (C-3), 1336/03/15; BATLLE et al. 2007: 453
75. Arnau de Fontanet	Barcelona	1340-1342	GARCÍA SANZ, MADURELL:1986: II, 41; BATLLE et al. 2007: 464
76. Jaume Llorenç	Barcelona	1340-1345	BATLLE et al. 2007: 459, 467
77. Francesc Savarrés	Girona	1341-1360	REIXACH 2013: 191
78. Pere Descaus	Barcelona	1341-1381	ACA, RP, MR, reg. 317 (jul-oct. 1341), f. 71r ⁵⁶ , FELIU 2004: 102-103
79. Arnau Martina	Barcelona	1342 ⁵⁷	BATLLE et al. 2007: 464
80. Guillem II Pere Dusai	Barcelona	1342-1345	BATLLE et al. 2007: 464, 467
81. Jaume Cavaller	Barcelona	1342-1349	BATLLE et al. 2007: 464; ACA, RP, MR, reg. 780, f. 260r, 1949
82. Arnau Ombau	Barcelona	1343	SÁNCHEZ 2006b: 251
83. Arnau Busquets	Barcelona	1343	SÁNCHEZ 2006b: 251
84. Pere Mercader	Lleida	1344	SÁNCHEZ 2006b: 261-262
85. Jaume Amill	Lleida	1344-1348	SÁNCHEZ 2006b: 261-262; CPACCE, doc. 243 (1348/03/09)
86. Pericó Cavaller	Barcelona	1344	SÁNCHEZ 2006b: 267
87. Ramon Bertran	Lleida	1345	ACA, C, reg. 877, f. 29r, c. 1345
88. Pericó Bertran	Barcelona	1345	HURTADO 2005: f. 5v
89. Jaume Andreu	Barcelona	1345-1346	HURTADO 2005: f. 13v, 17r
90. Guillem Rovira	Barcelona	1345-1347	HURTADO 2005: f. 3r, 34r
91. Bernat Bertran	Barcelona	1345-1364 ⁵⁸	HURTADO 2005: f. 13r; ACA, C, reg. 1340, f. 136v, 1364/07/30, Barcelona
92. Berenguer Bertran	Barcelona	1345-1367	HURTADO 2005: f. 11r; ACA, G, N-613, f. 22v-23r, 1367/05/13
93. Pere Blanquet	Perpinyà	1346	HURTADO 2005: f. 16r-16v
94. Guerau Amat	Barcelona	1346	HURTADO 2005: f. 20r
95. Jaume de Manresa	Barcelona	1346	ACVD, 1-20-30 (B-13), 1346/07/03
96. Jaume Desvilar	Barcelona	1346-1360 ⁵⁹	HURTADO 2005: f. 20r
97. Berenguer Estrada	Barcelona	1346-1365	ACVD, 1-16-39 (D-2), 1346/07/27; ROUSTIT 1954: 137

⁵⁶ No es pot garantir que es tracti de la mateixa persona que actua a les dècades de 1370 i 1380. Potser n'era un avantpassat directe. De fet, l'any 1349 es documenta un Pere Descaus, ciutadà de Barcelona, que tenia un fill anomenat Pere com ell: ACA, C, reg. 891, f. 60r, 1349/08/13. Sobre el mateix dubte en la identificació i el fet que, a partir de 1374, apareixen per primera vegada associats Pere Descaus i el seu gendre Andreu d'Olivella: FELIU 2004: 99-100.

⁵⁷ Ja es documenta l'any 1333 (tot i poder tractar-se d'un homònim), si bé no consta amb l'ofici de canviador: BATLLE et al. 2007: 44

⁵⁸ No es pot assegurar que sigui sempre la mateixa persona. Potser es tractava de dos parents directes.

⁵⁹ L'any 1361 ja havia abandonat l'ofici de canviador: ACA, C, reg. 905, f. 114r, 1361/02/10.

98. Guillem Ullastrell	Barcelona	1346- c. 1370 ⁶⁰	HURTADO 2005: 51r; RIU 1991: 209
99. Pere Narbonès	Barcelona	1347	HURTADO 2005: 24r
100. Arnau de Solaç	Puigcerdà	a.1348	CPACCE, doc. 242 (1348/01/08)
101. Bonanat Hospital	Girona	1348-1354	REIXACH 2013: 191
102. Ramon de Toses	Barcelona	1349	MADURELL, GARCÍA SANZ 1973: doc. 102 (1349/05/11-15)
103. Salvador Feliu	Barcelona	1349-a.1357	AHG, Gi-05, vol. 58, f. 66r-v, 1349/06/08; AHG, Gi-01, vol. 12, f. 109r-110v, 1357/03/15
104. Guillem Pere de Reixac	Girona	1349-1364	REIXACH 2013: 191
105. Guillem Jordà ⁶¹	Girona	1350-1360	REIXACH 2013: 191
106. Pere de Puigvert	Barcelona	1351-1366 ⁶²	HURTADO 2005: 78r; SÁNCHEZ 2009: 244, 246
107. Ponç Malarç	Girona	1352-1363	REIXACH 2013: 191
108. Pere Vilardell	Besalú	1352-1367	ACGAX, Be, vol. 94, f. 27r-28v, 1352/06/14; ACGAX, Be, vol. 148, f. 35r, 1367/03/22
109. Guillem Amargós	Barcelona	1353	COULON 2004: 35
110. Pere de Manresa	Barcelona	1353 ⁶³	BC, reg. 23193, perg. 533, 1353/01/10
111. Pere Pasqual	Tarragona	1353-1380	MORELLÓ 2001: 174, 180, 182, 184, 187- 189, 746, 765
112. Pere Climent	Puigcerdà	1354	CPACCE, doc. 403 (1354/09/10)
113. Ramon Medir	Girona	1354-1382†	REIXACH 2013: 191
114. Bernat Pellisser	Lleida	1355-p.1366	ACA, C, reg. 1601, f. 122r-v, 1355/03/24, Lleida ⁶⁴
115. Pere Blan	Perpinyà	1356-1374	ACA, RP, MR, reg. 338, f. 6v, 1356/02; ACA, RP, MR, reg. 589 (1374).
116. Jaume Descaus	Barcelona	1357	ACVD, 1-55-45 (D-1), 1357/06/17
117. Joan Puer	Perpinyà	1358	ACA, C, reg. 1331, f. 117v-118v, 1358/07/16, Perpinyà
118. Pere Ros	Barcelona	1358-1361	ROUSTIT 1954: 155
119. Antoni Bertran	Tarragona	1358-1365	MORELLÓ 2001: 182-183, 249.
120. Ramon Lledó	Barcelona	c. 1360	ROUSTIT 1954: 139
121. Pere Sacosta	Barcelona	c. 1360	ROUSTIT 1954: 139
122. Tomàs Llopart	Barcelona	c. 1360	PIQUER 2005: 80

⁶⁰ En qualsevol cas, el maig de 1371 ja havia finat: ACVD, 1-26-23 (E-7), 1371/05/28.

⁶¹ Regia una taula de canvi juntament amb el seu sogre Francesc Savarrès que fins l'any 1350 havia actuat sol.

⁶² Apareix des de 1355 i fins 1367 ocupant càrrecs municipals, però no s'identifica explícitament com a canviador: BATLLE et al. 2007: 491, 577. Ja consta com a difunt l'any 1378: BC, reg. 21707, 1378/10/25.

⁶³ L'any 1358 apareix documentat com a mercader: CONDE 1985: 301

⁶⁴ Pellisser encara era viu l'any 1366, però no pas l'any 1373: ACA, C, reg. 1450, f. 72v-74r, 1373/02/08.

123. Jaume Gualbes ⁶⁵	Barcelona	1360-1375	ORTI 2007: 268; MORELLÓ, TELLO, en premsa
124. Eimeric Dusai	Barcelona	1360-1375	ORTI 2007: 268; FLUVIÀ 2005: 695
125. Bernat Serra	Barcelona	1360- 1378	PIQUER 2005: 48, <i>Cortes de Catalunya IV</i> : 416
126. Arnau Branca	Barcelona	1361	ROUSTIT 1954: 155
127. Guillem Roger Suau	Perpinyà	c. 1363-1365	ACA, RP, MR, reg. 346, f. 10r (1363); REIXACH 2012: 78-79
128. Domingo Manresa	Tortosa	1363-1393	ACA, RP, MR, reg. 347, f. 15v (1363/07); AHCTE, Fons de l'Ajuntament de Tortosa, Llibre de Clavaria, 29. p. CCXXIII, ca. 27-4-1393 ⁶⁶
129. Bernat Fabra	Puigcerdà	a.1365	CPACCE, docs. 252, 557 (1365/08/19-22)
130. Antoni Riera	Tortosa	1365	SÁNCHEZ, ORTI 1997: 303
131. Mateu del Camí	Tortosa	1365	SÁNCHEZ, ORTI 1997: 303
132. Bernat Figuera	Tortosa	1365	RIU 1991: 208
133. Berenguer de Bellmunt	Tortosa	1365	SÁNCHEZ, ORTI 1997: 303
134. Miquel Mulner	Lleida	1365-1380	REIXACH 2012: 77; CPMB, II, doc. 620 (1380/01/21)
135. Pere de Rocacrespa	Barcelona	1366-1375	SÁNCHEZ 2009: 244-245; BORAU 2003: 444
136. Simó de Puigverd	Barcelona	1366-a.1377	SÁNCHEZ 2009: 244 (nota 17) ⁶⁷
137. Romeu Andreu	Barcelona	1372	RIU 1991: 209
138. Arnau Masó	Barcelona	1373	ACA, C, reg. 923, f. 146r-v, 1373/01/08, Barcelona
139. Jaume d'Urtx	Puigcerdà	1373-1377	ACCE, Puigcerdà, vol. 86, f. 98v-99r, 1370/07/17; REIXACH 2012: 79
140. Arnau Esquerit -Pere Pasqual ⁶⁸	Barcelona	1373-1380	CPMB II, doc. 571 (1373/12/19), 572 (1373/11/19); ACA, C, reg. 1365, f. 2r-14r, s.d.(doc. anterior 1380/08/06)
141. Andreu d'Olivella	Barcelona	1374-1381	FELIU 2004: 99-103 ⁶⁹
142. Pere Brunet	Barcelona	1374-1400	ACA, C, reg. 925, f. 144r-145r, 1374/01/11, Barcelona; ESTRADA 2000: 66-72
143. Pere Provençal	Barcelona	1374-c. 1390	ACA, C, reg. 925, f. 144r-145r, 1374/01/11, Barcelona ⁷⁰

⁶⁵ Exactament, Jaume Gualbes i de Terrades: BATLLE et al. 2007: 847. Regí una taula de canvi juntament amb el seu conciutadà Eimeric Dusai referit a continuació.

⁶⁶ Agraïm aquesta referència inèdita a Jacobo Vidal Franquet.

⁶⁷ L'any 1377 encara era viu, però havia deixat d'exercir de banquer: ACVD, 1-67-21 (B-9), 1377/12/11. L'any 1380 ja consta com a difunt: ACA, C, reg. 944, f. 135v-136r, 1385/03/04, Girona.

⁶⁸ És possible que coincideixi amb el mateix individu originàriament de Tarragona citat més amunt.

⁶⁹ Malgrat el tancament de la banca Descaus i d'Olivella, si es tracta de la mateixa persona, seguim documentant el segon com a canviador uns anys després i, així mateix, ocupant càrrecs del govern municipal de Barcelona: ACVD, 1-23-08 (E-5), 1389/05/22; BATLLE et al. 2007: 683.

⁷⁰ En aparença, estigué sempre associat amb Pere Brunet.

144. Bernat Tordera	Barcelona	1375-a. 1380	ACVD, 1-32-13 (C-6), 1375/06/14 ⁷¹
145. Pere Burgués	Barcelona	1376	ACA, RP, perg. 726, 1376/11/17
146. Nicolau de Muntanyana	Barcelona	1376	CPMB, II, doc. 591 (1376/10/24)
147. Guillem Colom	Barcelona	1373-1388	MADURELL, GARCÍA SANZ 1973: doc. 128 (1373/05/1); BATLLE 1973: 118 i doc. 12
148. Francesc Marbres	Tortosa	1377	AHCTE, Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Llibre de Provisions, 11. f. 150r ⁷²
149. Arnau Burgués	Barcelona	c. 1378	<i>Cortes de Catalunya</i> IV: 486
150. Mateu Brunet	Barcelona	c. 1378	<i>Cortes de Catalunya</i> IV: 446
151. Pere Mallol	Barcelona	1378-1380 ⁷³	ACA, C, reg. 1362, f. 112r-112v, 1378/05/28, Barcelona.; RIU 1991: 210
152. Pere de Gualbes i Francesc de Gualbes	Barcelona	1379	RIU 1991: 209
153. Bartomeu Garí	Perpinyà	1379-1381	ACA, C, reg. 1684, f. 174r, 1379/01/08, Barcelona; ACA, RP, MR, reg. 650, f. 166r-170v, 1381/12/18.
154. Pere Peret (?), Bernat de Santmartí i Bernat Feliu (consocis de Miquel Mulner)	Barcelona	c. 1380	CPMB, II, doc. 620 (1380/01/21)
155. Ramon Ferrer	Lleida	1381-1388	<i>Pergamins Lleida</i> , doc. 254 (1381/03/01); CPMB, II, doc. 733 (1388/09/15)
156. Pere de Gualbes ⁷⁴ i Ponç de Gualbes	Barcelona	1383	MARTÍ et al. 2009: 409
157. Bartomeu Gàrrius	Perpinyà	c.1385	ACA, C, reg. 1757, f. 23r, 1385/06/18, Figueres.
158. Galceran Fluvià	Barcelona	1385-1395	GARCÍA SANZ, FERRER 1983: II, 410; CPMB, II, doc. 788 (1395/03/19)
159. Antoni Raboster	Barcelona	1385-1398	GARCÍA SANZ, FERRER 1983: II, 410, 426
160. Joan i Francesc de Gualbes	Barcelona	1386-1393	CPMB, II, docs. 687 (1386/04/17), 773 (1393/01/04)
161. Bertran Torrat	Perpinyà	1389-1409	BC, reg. 2204, perg. 507, 1389/05/08; CPACCE, doc. 357 (1409/02/11)
162. Llorenç Luquès	Barcelona	c.1390 ⁷⁵	RIU 1991: 210

⁷¹ L'any 1385 encara és viu, però sembla que des de l'any 1380 havia abandonat l'activitat bancària. Possiblement fou arran de la mort de Simó de Puigverd, amb el qual regia conjuntament una taula de canvi: ACA, C, reg. 944, f. 135v-136r, 1385/03/04, Girona.

⁷² Volem agrair aquest document inèdit a Jacobo Vidal Franquet.

⁷³ Actuà de regent de la taula de Descaus-Olivella.

⁷⁴ No podem garantir que es tractés de la mateixa persona associada pocs anys abans amb Francesc de Gualbes, encara que és molt possible.

⁷⁵ Formà part del consell els exercicis de 1393, 1396 i 1397, però no hi consta amb l'etiqueta específica de canviador, sinó com a mercader: BATLLE et al.: 682, 702, 729. Com a banquer, sempre comptant que es tractava de la mateixa persona, sembla que operava a Mallorca des de 1392: RIU 1991: 220.

163. Arnau de Ribes	Barcelona	c.1390	RIU 1991: 210
164. Jaume Colom	Barcelona	c.1390	RIU 1991: 210
165. Joan Palau	Barcelona	c.1390-1401	RIU 1991: 210; <i>Cortes de Catalunya</i> IV: 397
166. Guillem Fabra	Perpinyà	1390-1414	ACA, C, reg. 1916, f. 152r-v, 1395/11/18, Mallorca; GARCÍA SANZ 1971: 126
167. Jaume de Puigdauluc	Barcelona	1397	RIU 1991: 211
168. Joan ses Avasses ⁷⁶	Barcelona	1397-1401	RIU 1991: 211; <i>Cortes de Catalunya</i> IV: 397
169. Nicolau Torró	Barcelona	1398- 1413	HERNANDO 2003: 82; ACA, C, reg. 2412, f. 45r, 1413/09/14, Balaguer.
170. Antoni Puig	Barcelona	c. 1400	AHPB, 58/173, f. 85v-87r, 1400/09/09
171. Francesc ⁷⁷ i Nicolau de Gualbes	Barcelona	c. 1402-a.1410 ⁷⁸	COULON 2004: 542

⁷⁶ A la segona font aparenta estar associat amb Joan Palau. Tenia un fill homònim que en algun moment també es dedicà a la banca, encara que no podem precisar-ne la cronologia de tots dos per separat: COULON 2004: 540

⁷⁷ Possiblement consisteix en el mateix individu ja documentat anys abans associat amb Joan de Gualbes i en un moment anterior, fins i tot, amb Pere de Gualbes. En qualsevol cas, l'hem considerada una persona diferent a l'índex.

⁷⁸ L'any 1410 es registra que tots dos havien deixat d'exercir de banquers: COULON 2004: 546. Alguns autors es refereixen a una hipotètica "fallida" de l'establiment l'any 1406: BATLLE et al. 2007: 66

Taula 2: Relació alfabètica dels canviadors documentats a la taula 1 amb la posició que hi ocupen

Abella, Guillem d': 17	Burgués, Arnau: 149	Esquerit, Arnau: 140
Abril, Jaume: 52	Burgués, Pere: 145	Estrada, Berenguer: 97
Alot, Joan: 33	Busquets, Arnau: 83	Fabra, Bernat: 129
Amargós, Guillem: 109	Cabrer, Bernat: 67	Fabra, Guillem: 166
Amat, Guerau: 94	Caldes, Ramon de: 48	Fàbrega, Guillem: 56
Amill, Jaume: 85	Camí, Mateu del: 131	Feliu, Bernat: 154
Amorós, Ferrer: 64	Carbó, Pere: 53	Feliu, Salvador: 103
Andreu, Jaume: 89	Cases, Berenguer de: 6	Ferrer de Vic, Pere: 21
Andreu, Romeu: 137	Castelló, Francesc: 72	Ferrer, Berenguer: 29
Arbosset, Berenguer: 61	Cavaller, Bernat: 54	Ferrer, Ramon: 155
Arnau, Guillem: 55	Cavaller, Jaume: 81	Figuera, Bernat: 132
Avasses, Joan ses: 168	Cavaller, Pericó: 86	Finestres, Berenguer de: 12
Banyeres, Joan de: 1	Climent, Pere: 112	Finestres, Berengueró de: 20
Bellmunt, Berenguer de: 133	Colom, Guillem: 147	Fivaller, Ramon: 18
Bertran, Antoni: 119	Colom, Jaume: 164	Fluvià, Galceran: 158
Bertran, Berenguer: 92	Colomer, Arnau des: 28	Fontanet, Arnau de: 75
Bertran, Bernat: 91	Daviu, Arnau: 38	Garí, Bartomeu: 153
Bertran, Pericó: 88	Descaus, Jaume: 116	Gàrrius, Bartomeu: 157
Bertran, Ramon: 87	Descaus, Pere: 78	Gener, Feliu: 70
Blan, Pere: 115	Desvilar, Jaume: 96	Gomir, Pere: 68
Blanc, Guillem: 47	Dusai, Barceló II: 66	Gualbes, Francesc de: 152
Blanquet, Pere: 93	Dusai, Barceló: 14	Gualbes, Francesc de: 160
Branca, Arnau: 126	Dusai, Bartomeu: 39	Gualbes, Francesc de: 171
Brunet, Mateu: 150	Dusai, Eimeric: 124	Gualbes, Jaume: 123
Brunet, Pere: 142	Dusai, Guillem II Pere: 80	Gualbes, Joan de: 160
Burgès, Guillem: 5	Dusai, Guillem Pere: 2	Gualbes, Nicolau de: 171

Gualbes, Pere de: 152	Moià, Arnau de: 15	Reixac, Guillem Pere de: 104
Gualbes, Pere de: 156	Molins, Bernat de: 58	Reixac, Guillem Pere de: 62
Gualbes, Ponç de: 156	Mulner, Miquel: 134	Reixac, Pere de: 57
Hospital, Bernat: 51	Muntanyana, Nicolau de: 146	Ribes, Arnau de: 163
Hospital, Bonanat: 101	Narbonès, Pere: 99	Riera, Antoni: 130
Isavals, Ramon d': 37	Olivella, Andreu d': 141	Rocacrespa, Pere de: 135
Isern, Bernardó: 65	Oliver, Bartomeu: 16	Roig, Pere: 24
Isern, Bernat: 25	Oliver, Guillem: 44	Romeu, Bartomeu: 3
Jordà, Guillem: 105	Oliveres, Bernat ses: 42	Romeu, Guillem: 30
Lledó, Ramon: 120	Oliveres, Guillem ses: 31	Romeu, Pere: 73
Llopart, Tomàs: 122	Ombau, Arnau: 82	Ros, Pere: 118
Llorenç, Bernat: 27	Palau, Guillem de: 9	Rossell, Guillem: 60
Llorenç, Jaume: 76	Palau, Joan: 165	Rovira, Guillem: 90
Llull, Arnau: 7	Pallarès, Pere: 32	Rovira, Pere: 43
Luquès, Llorenç: 162	Pasqual, Pere: 111	Sabastida, Arnau: 45
Malarç, Ponç: 107	Pasqual, Pere: 140	Sabastida, Guillem: 41
Mallol, Pere: 151	Pellisser, Bernat: 114	Sabater, Bernat: 46
Manresa, Domingo: 128	Peret, Pere: 154	Sacosta, Pere: 121
Manresa, Jaume de: 95	Pluer, Joan: 117	Santacoloma, Pere: 49
Manresa, Pere de: 110	Polvorell, Guillem: 22	Santmartí, Bernat de: 154
Marbres, Francesc: 148	Polvorell, Ramon: 23	Santmartí, Guillem: 63
Marina, Francesc de: 69	Provençal, Pere: 143	Santpere, Pere de: 11
Marina, Guillem de: 71	Puig, Antoni: 170	Sarrià, Arnau de: 19
Martina, Arnau: 79	Puigdauluc, Jaume de: 167	Sarrià, Berenguer de: 40
Masó, Arnau: 138	Puigverd, Simó de: 136	Sarrià, Pere de: 34
Medir, Ramon: 113	Puigvert, Pere de: 106	Savarrés, Berenguer: 74
Mercader, Pere: 84	Raboster, Antoni: 159	Savarrés, Francesc: 77

Segrià, Pere de:	35
Segrià, Simó de:	36
Sendra, Bartomeu:	10
Sendra, Guillem:	50
Serra, Bernat:	125
Solaç, Arnau de:	100
Suau, Guillem Roger:	127
Tomàs, Guillem:	13
Tordera, Bernat:	144
Torrat, Bertran:	161
Torró, Nicolau:	169
Toses, Ramon de:	102
Ullastrell, Guillem:	98
Urtx, Jaume d':	139
Vic, Simó de:	9
Vic, Tomàs de:	26
Vigatà, Pere:	59
Vilardell, Pere:	108
Vilardell, Ramon de:	4

BIBLIOGRAFIA

Fonts editades

ARAGÓ, Antoni, COSTA, M. Mercè (eds.), 1971. *Privilegis reials concedits a la ciutat de Barcelona*, CODOIN, vol. XLIII, Barcelona, Ajuntament de Barcelona = *Privilegis reials*

BOSOM ISERN, Sebastià, FORNS DE RIVERA, Cristina (eds.), 2009. *Catàleg de pergamins de l'Arxiu Comarcal de la Cerdanya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya-Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació = CPACCE

COMPANYS I FARRERONS, Isabel (ed.), 2009. *Catàleg de la col·lecció de pergamins de l'Ajuntament de Tarragona dipositats a l'Arxiu Històric de Tarragona*, Tarragona, Arxiu Històric de Tarragona = *Pergamins Tarragona*

Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña, 1837-1912. Madrid, Real Academia de la Historia = *Cortes de Cataluña*

GONZÁLEZ COSO, Elena, BUSQUETA I RIU, Joan Josep (eds.), 1998. *Pergamins: catàleg de l'Arxiu Municipal de Lleida*, Lleida, Ajuntament de Lleida = *Pergamins Lleida*

GONZÁLEZ HURTEBISE, Eduardo, 1911. *Libro de tesorería de la casa real de Aragón. Tomo I. Libros de cuentas de Pedro Boyl, tesorero del monarca desde marzo de 1302 a marzo de 1304*, Barcelona Tipografía Luis Benaiges

HURTADO, Víctor, 2005. *Llibre de deutes, trameses i rebudes de Jaume de Mitjavila i companyia, 1345-1370: Edició, estudi comptable i econòmic*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals-CSIC

MAÑÉ I MAS, Maria Cinta, 2005. *Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona*, vol. I (anys 885-1334), Barcelona, Ajuntament de Barcelona = CPMB I

MAÑÉ I MAS, Maria Cinta, 2007. *Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona*, vol. II (anys 1336-1396), Barcelona, Ajuntament de Barcelona = CPMB II

Bibliografia

ADROER TASIS, Anna Maria, FELIU MONTFORT, Gaspar, 1989. *Història de la Taula de Canvi de Barcelona, seu fundacional de la Caixa de Barcelona*, Barcelona, Caixa d'Estalvis

BATLLE I GALLART, Carme, 1973. *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XIV*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals-CSIC

—2001. “Guillem de Banyeres, canonge de la seu de Barcelona (+1284)”, *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 22: 263-289

—2013. “Els Oliver i els Baster, drapers emparentats amb els negociants Banyeres (Barcelona, segle XIII)”, *La Corona catalanoaragonesa, l'islam i el món mediterrani. Estudis dedicats a la doctora Maria Teresa Ferrer i Mallol*, J. Mutgé, R. Salicrú, C. Vela (eds.), Barcelona, Institució Milà i Fontanals-CSIC: 67-78

BATLLE I GALLART, Carme, FERRER I MALLOL, Maria Teresa, MAÑÉ I MAS, Maria Cinta, MUTGÉ I VIVES, Josefina, RIERA I VIADER, Sebastià, ROVIRA I SOLÀ, Manuel, 2007. *El “Llibre del Consell” de la ciutat de Barcelona, segle XIV: les eleccions municipals*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals-CSIC

BAYDAL SALA, Vicent. 2012. “Cambistas, fiscalidad y élites en el reino de Valencia (1270-1370)”, *En busca de Zaqueo: los recaudadores de impuestos en las épocas medieval y moderna*, Á. Galán, E. García, I. Vitores (eds.), Madrid, Ministerio de Economía y Hacienda–Instituto de Estudios Fiscales: 63-78

—2014. *Guerra, relacions de poder i fiscalitat negociada: els orígens del contractualisme al regne de València (1238-1330)*, Barcelona, Fundació Noguera

—(en premsa), “Canvistes valencians en l'incipient negoci fiscal del segle XIV”, *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 19 (2004)

BEAUCHAMP, Alexandra (ed.), 2013. *Les entourages princiers à la fin du Moyen Âge. Une approche quantitative*, Madrid, Casa de Velázquez

—2014. “La composition de la Casa/Cort du roi d'Aragon. Normes et pratiques au début du règne de Pierre le Cérémonieux”, *Erasmus. Revista de Historia bajomedieval y moderna*, 1: 21-42

BEAUCHAMP, Alexandra, NARBONA CÁRCELES, María (eds.), 2015. “La sociedad cortesana en la Península Ibérica (siglos XIV-XV)”, *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 45-2: 9-141, <https://mcv.revues.org/6446> [2015/11/01]

BELL, Adrian R., BROOKS, Chris, MOORE, Tony K (eds.), 2009. *Accounts of the English Crown with Italian Merchant Societies, 1272-1345*, Kew, The List and Index Society

BENSCH, Stephen P., 1989. “La primera crisis bancaria de Barcelona”, *Anuario de Estudios Medievales*, 19: 311-327

BLASCO MARTÍNEZ, Asunción, 2009. “Alazar Golluf, regente de la tesorería de la reina de Aragón, y su entorno familiar (siglos XIII-XV)”, *Cristianos y judíos en contacto en la Edad Media: Polémica, conversión, dinero y convivencia*, F. Sabaté, C. Denjean (eds.), Lleida, Milenio: 481-580

BOONE, Marc, DUMOLYN, Jan, 1999. “Les officiers-créditeurs des ducs de Bourgogne dans l’ancien comté de Flandre : Aspects financiers, politiques et sociaux”, *Publication du Centre Européen d’Études Bourguignonnes (XIVe-XVIe s.)*, 39: 225-241

BORAU MORELL, Cristina, 2003. *Els promotors de capelles i retaules a la Barcelona del segle XIV*, Barcelona, Fundació Noguera

CARRÈRE, Claude, 1977. *Barcelona, 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, Barcelona, Curial, 2 vols.

CATALÀ ROCA, Pere, 1999. “Contribució a l’estudi dels Bertran (s. XIV), família senyorial de Gelida”, *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 20-21 (2): 381-390

CATEURA BENNÀSSER, Pau, MERCADER FRAU, Antonio, 2014. *Banca pública y banca privada en el reino de Mallorca (s. XIII-XIV)*, Palma de Mallorca, El Tall

CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Rafael, 1988. “Las actividades y operaciones de la banca barcelonesa trecentista de Pere Descaus y Andreu d’Olivella”, *Revista española de financiación y contabilidad*, 55: 115-182

COULON, Damien, 2004. *Barcelone et le grand commerce d’Orient au Moyen Âge : un siècle de relations avec l’Égypte et la Syrie-Palestine (ca.1330 - ca.1430)*, Madrid, Casa de Velázquez – Institut Europeu de la Mediterrània (n’hi ha traducció catalana a COULOUN, Damien, 2014. *Barcelona i el gran comerç d’Orient a l’edat mitjana: Un segle de relacions comercials amb Egipte i Síria-Palestina (c. 1330- c. 1430)*, Barcelona, Base)

ESTRADA RIUS, Albert, 2000, *Una casa per al General de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya

DE LA TORRE, Sandra, 2012. “Elites financieras y mercantiles de Zaragoza en el primer tercio del siglo XIV (1380-1430)”, *Una economía integrada. Comercio, instituciones y mercados en Aragón. 1300-1500*, C. Laliena, M. Lafuente (coords.), Zaragoza, Cema-Universidad de Zaragoza: 409-435

EMERY, Richard W., 1959. *The Jews of Perpignan in the thirteenth century: an economic study based on notarial records*, New York, Columbia University Press

FARIAS ZURITA, VÍCTOR, ORTI GOST, Pere, 2003. “Història i dinàmiques ciutadanes”, *L’Art Gòtic a Catalunya*, vol. III, *Arquitectura. Dels palaus a les masies*. Barcelona, Enciclopèdia Catalana: 21-33

FELIU I MONTFORT, Gaspar, 2000. “Moneda y banca en Cataluña en el siglo XV”, *Dinero, moneda y crédito en la Monarquía Hispánica. Actas del Simposio “Dinero, moneda y crédito. De la monarquía Hispánica a la Integración Monetaria Europea* (Madrid, 1999), A. Bernal (ed.), Madrid, Fundación ICO-Marcial Pons: 121-134.

—2004. “La disputa por los libros contables en la quiebra de la Taula de Canvi de Pere Des Caus y Andreu d’Olivella (1381)”, *Revista española de financiación y contabilidad*, 120: 95-124

—2007. “Mercaders-banquers barcelonins: l’endeutament de la monarquia i la fallida de la taula de canvi de Pere des Caus i Andreu d’Olivella el 1381”, *El món del crèdit a la Barcelona Medieval*, M. Sánchez Martínez (coord.), Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Barcelona Quaderns d’Història 13: 197-211

—2016. *Els primers llibres de la Taula de Canvi de Barcelona*, Barcelona, Fundació Noguera, 2 vols.

FERNÁNDEZ-CUADRENCH, Jordi, 1996. “Guillem d’Abella: un canviador i els seus afers a finals del segle XIII”, *Quaderns d’Història de Barcelona*, 2/3: 143-160.

FERRER MALLOL, Maria Teresa, 1980. “Els italians a terres catalanes (segles XII-XV)”, *Anuario de Estudios Medievales*, 10: 393-467

FLUVIÀ I ESCORSA, Armand de, 2005. “Els Dusai dels carrers de Montcada i de la Mercè de Barcelona”, *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 26: 693-703

GARCÍA MARSILLA, Juan V., 1995. “Crédito y banca en el Mediterraneo medieval: la quiebra del cambista valenciano Francesc de Pals (1316-1319)”, *Anuario de Estudios Medievales*, 25: 127-150
—2002. *Vivir a crédito en la Valencia Medieval. De los orígenes del sistema censal al endeudamiento del municipio*, València, Universitat de València

GARCÍA SANZ, Arcadi, 1971. “Ordinacions inèdites de Barcelona i Perpinyà sobre assegurances marítimes (segle XV)”, *Estudis d’Història Medieval*, 4: 123-141

GARCÍA SANZ, Arcadi, FERRER I MALLOL, Maria Teresa, 1983. *Assegurances i canvis marítimes medievals a Barcelona*, Barcelona, Institut d’Estudis Catalans, 2 vols.

GARCÍA SANZ, Arcadi, MADURELL I MARIMON, Josep M., 1986. *Societats mercantils medievals a Barcelona*, Barcelona, Fundació Noguera, 2 vols.

GIRONELLA GRANÉS, Josep M., 2010. *Els molins i les salines de Castelló d'Empúries al segle XIV: La mòlta de cereals, el batanatge de teixits i l'obtenció de sal en una vila catalana baixmedieval*, Barcelona/Lleida, Fundació Noguera/Pagès Editors

—(en premsa). “El fons notarial de Peralada: una font per conèixer la família Muntaner i alguns dels fets de la Crònica”, *Ramon Muntaner (1265-1336): fets, dits i “veres veritats”*, S. Martí, X. Renedo (eds.), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat

GUBERN DOMÈNECH, Ramon, 1955. “La crisis financiera de 1381 en la Corona de Aragón”, *X^o Congreso Internacional de Ciencias Históricas*, Roma, vol. II: 236-238

GUILLERÉ, Christian, 1984. “Le crédit à Gérone au début du XIVe siècle (1321-1330)”, *La documentación notarial y la Historia. Actas del II Coloquio de Metodología Histórica Aplicada*, Santiago de Compostela, Universidad de Santiago, vol. II: 363-379

HERNANDO I DELGADO, Josep, 2003. “Lletres de canvi girades des de i contra Barcelona, 1383-1400”, *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, 21: 29- 102.

—2007. “Conversos i jueus: cohesió i solidaritat”, *Anuario de Estudios Medievales*, 37/1: 181-212

IGUAL LUIS, David, 2000. “Los agentes de la banca internacional: cambistas y mercaderes en Valencia”, *Revista d'Història Medieval*, 11: 105-138

—2001. “Entre Valencia y Nápoles. Banca y Hombres de negocios desde el reinado de Alfonso el Magnánimo”, *En la España Medieval*, 24: 103-143

KUSMAN, David, 2013. *Usuriers publics et banquiers du Prince: Le rôle économique des financiers piémontais dans les villes du duché de Brabant (XIIIe-XVIe siècle)*, Turnhout, Brepols

LAMBERT, Bart, 1965. *The City, the Duke and their Banker: The Rapondi Family and the Formation of the Burgundian State (1384-1430)*, Turnhout, Brepols

MADURELL MARIMÓN, José M., GARCÍA SANZ, Arcadi, 1973. *Comandas comerciales barcelonesas de la Baja Edad Media*, Barcelona, Colegio Notarial de Barcelona - CSIC

MAÍZ CHACÓN, Jordi, 2015. “Govern, mercat i crèdit al call jueu de Palma (segle XIV)”, *Inversors, banquers i jueus. Les xarxes financeres a la Corona d'Aragó (s. XIV-XV)*, P. Cateura, J. Maíz, Ll. Tudela (eds.), Palma de Mallorca, Documenta Balear: 65-79

MARTÍ, Albert, MORELLÓ, Jordi, ORTÍ, Pere, SÁNCHEZ, Manuel, VERDÉS, Pere, 2009. “La deuda pública en la documentación catalana”, *La deuda pública en la Cataluña bajomedieval*, M. Sánchez Martínez (coord.), Barcelona, Institució Milà i Fontanals-CSIC: 335-461

MONTAGUT I ESTRAGUÉS, Tomás de, 1987. *El Mestre Racional a la Corona d’Aragó (1283-1419)*, Barcelona, Fundació Noguera

MORELLÓ BAGET, Jordi, 2001. *Fiscalitat i deute públic en dues viles del Camp de Tarragona: Reus i Valls, segles XIV-XV*, Barcelona, CSIC-Institució Milà i Fontanals

MORELLÓ BAGET, Jordi, TELLO HERNÁNDEZ, Esther (en premsa). “Els canvistes Dusai-Gualbes com a gestors de la dècima de 1371: estudi del *modus operandi* i de la xarxa clientelar a la Corona d’Aragó”, *El sistema financer a finals de la Edad Media: instrumentos y métodos*, P. Ortí, P. Verdés (coords.), València, Publicacions de la Universitat de València

NAVARRO ESPINACH, Germán, 2005. “Los protagonistas del comercio: oficios e identidades sociales en la España bajomedieval”, *El comercio en la Edad Media. XIV. Semana de Estudios Medievales* (Nájera, 2005), J. I. de La Iglesia Duarte (coord.), La Rioja, Instituto de Estudios Riojanos: 147- 187.

—2015. “Las elites financieras de la monarquía aragonesa entre Juan I y Alfonso V (1387- 1458)”, *e-Spania*, 20; DOI : 10.4000/e-spania.24259 [2015/02/20]

ORTI GOST, Pere, 1999. “Una primera aproximació als fogatges catalans de la dècada de 1360”, *Anuario de Estudios Medievales*, 29: 747-773

—2007. “Les finances municipals de la Barcelona dels segles XIV i XV: del censal a la Taula de Canvi”, *El món del crèdit a la Barcelona Medieval*, M. Sánchez Martínez (coord.), Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 13: 257-282

PALOS PEÑARROYA, Joan Lluís, 1994. *Catalunya a l’imperi dels Àustria. La pràctica de govern (segles XVI i XVII)*, Lleida, Pagès

PASSOLA, Josep M., 1996. “Pere Ferrer de Vic, banquer del segle XIII, en els orígens de la comptabilitat per partida doble”, *Ausa*, 17, 136: 5-10

PIQUER FERRER, Esperança, 2005. *Censos de població del territori de Barcelona en la dècada de 1360*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag

PISTARINO, Geo, 1974. “Un mercante del Trecento alla corte d’Aragona: Luchino Scarampi”, *Liguria*, 41 (2-3): 7-11

—1975. “Luchino Scarampi tra Genova e Barcellona per la pace del 1386”, *Medioevo. Saggi e Rassegne*, 1: 33-47.

REIXACH SALA, Albert, 2012. “Banqueros al servicio del poder: el cambista Ramon Medir de Gerona y la tesorería real durante la Guerra de los Dos Pedros (1356-1369)”, *Comercio, banca y sociedad en los reinos hispánicos (siglo XIII-XVIII)*, A. Alloza, F. Fernández, E. García (coords.), Madrid, Polifemo: 51-81

—2013. “Finanzas municipales y banca privada en la Cataluña bajomedieval: los cambistas y la hacienda local de Gerona (1330-1380)”, *Estudios recientes de jóvenes medievalistas Lorca 2012*, VI Simposio Internacional de Jóvenes Medievalistas, C. Villanueva, D. Reinaldos, J. Maíz, I. Calderón (eds.), Murcia, Editum-SEEM-Universidad de Murcia: 179-194

—(en premsa). “Tècniques bancàries a la Catalunya Baixmedieval en el mirall de la documentació notarial”, *El sistema financiero a finales de la Edad Media: instrumentos y métodos*, P. Orti, P. Verdés (coords.), Valencia, Publicaciones de la Universidad de Valencia

RIERA SANS, Jaume, 1993. “Jafudà Alatzar, jueu de València, segle XV”, *Revista d’Història Medieval*, 4: 65-100.

RIU RIU, Manuel, 1991. “La banca i la societat a la corona d’Aragó al final de l’Edat Mitjana i començament de l’Edat Moderna”, *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 11-12: 187-224 (primera versió a: RIU I RIU, Manuel, 1979. “Banking and Society in Late Medieval and Early Modern Aragon”, *The Dawn of Modern Banking*, F. Chiappelli (ed.), Yale, University Press: 131-168)

ROMESTAN, Guy, 1982. “Les hommes d’affaires de Perpignan dans le royaume de Naples à l’époque d’Alphonse le Magnanime”, *La Corona d’Aragona e il Mediterraneo: aspetti e problemi comuni, da Alfonso il Magnanimo a Ferdinando el Cattolico (1416-1516): IX Congresso di Storia della Corona d’Aragona* (Napoli, 11-15 Aprile 1973), Nàpols-Palerm-Saragossa, Società Napoletana di Storia Patria-Accademia di Science Lettere e Arti-Institución Fernando el Católico: 81-107.

ROUSTIT, Yvan, 1954. “La dette publique à Barcelone (XIVe siècle)”, *Estudios de Historia Moderna*, 4: 15-156

SALES FAVÀ, Lluís, 2011. “Crédito y redes urbanas: el caso de Girona y las pequeñas ciudades de su entorno en el siglo XIV”, *Redes sociales y económicas en el mundo bajomedieval*, D. Carvajal, J. Añíbarro, I. Vitores (eds.), Valladolid, Castilla Ediciones: 135-154

SANAHUJA, Xavier, 1996. “L’arrendament de les encunyacions d’or de Perpinyà a Pere Blan 1352 i 1365”, *Acta Numismàtica*, 26: 147- 160.

SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel, 1970-1971. “Operaciones de los Peluzzi y los Acciaiuoli en la Corona de Aragón durante el primer tercio del siglo XIV”, *Anuario de Estudios Medievales*, 7: 285-311.
—2005. “El fisc de les usures en la Corona de Aragón”, *Credito e usura fra teologia, diritto e amministrazione. Linguaggi a confronto (sec. XII-XVI)*, D. Quaglioni, G. Todeschini, G.M. Varanini (eds.), Roma, École Française de Rome: 197-222

—2006a. “El mundo del crédito en la Corona de Aragón”, *Hijos de Mercurio. Banqueros, prestamistas, usureros y transacciones comerciales en el mundo mediterráneo*, A. Pérez, G. Cruz (coords.), Madrid, Ediciones Clásicas: 343- 374

—2006b. “La Corona en los orígenes del endeudamiento censal de los municipios catalanes (1343-1344)”, *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*, D. Menjot, M. Sánchez (coords.), Madrid, Casa de Velázquez: 239-273

—2007. “Algunas consideraciones sobre el crédito en la Cataluña medieval”, *El món del crèdit a la Barcelona Medieval*, M. Sánchez Martínez (coord.), Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 13: 9-27

—2009. “Las primeras emisiones de deuda pública por la Diputación del General de Cataluña (1365-1369)”, *La deuda pública en la Cataluña bajomedieval*, M. Sánchez Martínez (coord.), Barcelona, Institució Milà i Fontanals-CSIC: 219-258.

SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel, ORTI GOST, PERE, 1997. *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya. Els capítols del donatiu (1288-1384)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Textos jurídics catalans

SESMA MUÑOZ, José Ángel, 2015. “La burbuja censualista y las crisis financieras en Aragón. Ajustes y medidas de rescate para evitar la bancarrota (siglos XIV-XV)”, *Estados y mercados financieros en el Occidente cristiano (siglos XIII-XVI)*. Actas de la XLI Semana de Estudios Medievales de Estella (15 al 18 de julio de 2014), Pamplona, Gobierno de Navarra: 215- 242.

SOLDANI, Maria Elisa, 2010., *Uomini d’affari e mercanti toscani nella Barcellona del quattrocento*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals-CSIC

TELLO HERNÁNDEZ, Esther, (en premsa). “La contribución eclesiástica a las demandas reales en la Corona de Aragón: la décima de 1375”, *Hacer Historia desde el Medievalismo*, V. Muñoz Gómez (ed.), San Cristóbal de La Laguna, Servicio de Publicaciones de la Laguna- Instituto Universitario de Estudios Medievales y Renacentistas

USHER, Abbott Payson, 1967 (original de 1943). *The Early History of Deposit Banking in Mediterranean Europe. Part II: Banking in Catalonia: 1240-1723*, New York, Russell and Russell

VELA AULESA, Carles, 2007. “Les compravendes al detall i a crèdit en el món artesà. El cas dels especier i els candelers”, *El món del crèdit a la Barcelona Medieval*, M. Sánchez Martínez (coord.), Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Barcelona Quaderns d’Història, 13: 131-155

VENDRELL I GALLOSTRA, Francesca, 1943. “Aportaciones documentales para el estudio de la familia Cavallería”, *Sefarad*, III: 115-154.

VERDÉS PIJUAN, Pere, 1999. “La consolidació del sistema fiscal i financer municipal a mitjan s. XIV: el cas de Cervera”, *Fiscalidad real y finanzas urbanas en la Cataluña medieval*, M. Sánchez (ed.), Barcelona, Institució Milà i Fontanals-CSIC: 185-217

—2007. “Barcelona, capital del mercat del deute públic català, segles XIV-XV”, *El món del crèdit a la Barcelona Medieval*, M. Sánchez Martínez (coord.), Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 13: 283-311

—2009. “Per tal que no calgués a logre manlevar: el endeudamiento a largo plazo de un municipio catalán durante la baja edad media (Cervera, 1332-1386)”, *La deuda pública en la Cataluña bajomedieval*, M. Sánchez Martínez (coord.), Barcelona, Institució Milà i Fontanals-CSIC: 21-99

ZAMBRANA MORAL, Patricia, 2007. “La insolvència i el concurs de creditors en el dret històric català”, *Revista de Dret Històric Català*, 7: 217-241